

A SZENTGOTTHÁRDI FEGYVERCSEMPÉSZÉS MINT A MAGYAR SZÖVETSÉGÉPÍTÉS PRÓBÁJA

■ Murber Ibolya

Vas megyében az 1928. január 1-i szentgotthárdi vasútállomáson nyilvánosságra került illegális fegyverszállítás történetéről hagyomány írni,¹ különösen kerek évfordulók kapcsán.² A közelmúltban nem csak vasi születésű szerző foglalkozott a témával; egy történész-doktorandusz összegyűjtötte a magyar ellenzéki és kormánypárti sajtóban az események bel- és külpolitikai híreit, igaz, különösebb következtetés levonása nélkül.³ Ezek a munkák igen részletes eseménytörténeti visszatekintést nyújtanak a nemzetközi visszhangot is kiváltó fegyverszállításról, szinte napról-napra nyomon követhetjük segítségükkel az események alakulását, a magyar illetve nemzetközi, népszövetségi nyomozás hátterét és ered-

ményeit. Ezért ez a rövid tanulmány nem ismétli a korábban elhangzottakat, nem foglalkozik részletesen az illegális fegyverszállítás helyi eseményeivel és a nemzetközi visszhangnak is kisebb figyelmet szentel. Helyette azt vizsgálja inkább, hogy milyen belpolitikai és külpolitikai konstellációk vezettek a fegyverszállítás megvalósulásához. Másrészt arra keresi a választ, hogy ez az Olaszországból induló, Ausztrián keresztül érkezett fegyverszállítmány milyen funkciót töltött be a három érintett ország – Olaszország, Ausztria és Magyarország – kül- és belpolitikai irányvonalában, mennyire befolyásolta ezek későbbi alakulását.

Noha az 1. világháborút megindító hadüzenetet az Osztrák-Magyar Monarchia küldte 1914 nyarán, és a fegyverszünetet még a Monarchia teljhatalmú megbízottja írta alá Padovában 1918 késő őszén, a háborút ténylegesen lezáró békeket már az önálló Ausztria és Magyarország kötötte. A közös Monarchia helyén új, kisebb méretű nemzetállamok jöttek létre, amelyek létre egy nagyhatalmi vákuum nyomta rá bélyegét. Ennek kitöltésére több hatal-

51. évfolyam 2. szám

Megjelenik minden reggel, kivéve az ünnepeket követő napokat.

ELŐFIZETÉS:

Egy hónap 3 P.
Negyedévre 8 P.
Félévre 16 P.
Égész évre 30 P.

PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA:

Hétkézsnap 12 F.
Vasár- és ünnepnap 20 F.

VASVÁRMEGYE

Főszerkesztő: LINGAUER ALBIN

Szombathely, 1928. január 3. Kedd

SZOMBATHELYI
szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kossuth Lajos-utca 6.

TELEFONSZÁMAINK:
Kiadóhivatal 410
Szerkesztőség 377
Nyomda-iroda 410
Lingauer főszerkesztő 500
Bercsényi, lapny. igazgató 410

Budapesti szerkesztőségünk
1916. Pusztai úti 51.
telefonszám: Lipót 983-74.

POLITIKAI HIREK.

Budapestről jelentik: Horthy Miklós szept. 21. pi. utólagos országgyűlési fogadta a budapesti diplomáciai testület tagjait, akiknek éjén Orsenigo Cesare pápai nuncius francia nyelven fejezte ki a kormányzó előtt az új alkalmából jókívánatait. A kormányzó az üdvözlés után franciául francia nyelven válaszolt és a többek között a következőket mondotta:

— A magyar nép azért a szilárd akaratral lép az újra, hogy kitartóan folytassa azt a munkát, amely az ország ujfelépítése tényleg jelentékeny eredményeket ért el. A magyar nép meggyőződése szerint az ujfelépítés munkája csak a béke és a népek kölcsönös bizalmának és együttműködésének növekedésén keresztül sikerrel, épen ezért a magyar kormány ezután is egyik legfontosabb feladatának fogja tartani és minden erejével szon lesz, hogy a Magyarország és a külföldi hatalmak közötti jó egyetértés kötelességét minél szorosabban vállalja.

A kormányzó végül szintén szoros kívánatait fejezte ki a következők és az általa képviselt uralkodóknak és államfőknek az új alkalmával, majd ceruzát tartott.

A kormány tagjai közül a Budapestben idéző miniszterek, Klebelsberg Kuno gróf, Walkó Lajos, Buday Lajos, Seiflovsky Béla, Pesty Pál és Mayer József jelentek meg a kormányzóval, aki előt Kiebelberg gróf fejezte ki a kormányzóval.

A képviselőket és a felelős újról közölte Zsitvay Tibor és Wla-sics Gyula elnökök tolmácsolásán.

Szentgotthárdnál olasz hadianyagot akartak átsempészni Lengyelországb.

Budapestről jelentik: Január 1-én 14 óra 12 perckor az osztrák szövetségi vasutak egyik vonatával többek között egy kocsiakompany érkezett Szentgotthárdra, amelyről az ottani közös pályaudvaron szolgálatot teljesítő osztrák pénzügyi közlegel megállapították, hogy a szállítmány Olaszországból Magyarországon át vasúti rendeltetéssel címreze, bár gépkocsiszemlének van deldarabja, valószínűleg gépkocsi-vezetői cikkeket tartalmaz. Az osztrák vasúti tisztviselők ennek megállapítása után követelték, hogy a szóbanforgó kocsi osztrák területre visszaküldessék. A MAV állomásközsége viszont azt az álláspontot foglalta el, hogy miután a szállítmány a vámhatárt már átlépte és magyar területen van, a tárgyban a felelős magyar hatóságok döntését kell követni. Erre az osztrák vámrendelőség szóval indokolás nélkül elhagyta a szentgotthárdi állomást. Később a szemlézők a következő vonattal visszajártak és elvoglalták helyét.

A magyar vámközségek megállapították, hogy a kérdéses kérdemény, amelynek válságát egy külföldi magán-cég, hadianyagokat tartalmaz, amelyeknek átszállításához a magyar kormány előzetes engedélyt nem kérték és így juttatásuk történt, hogy a szállítmányt feljártottassák.

Az osztrák hivatalos közlők:

Bécsből jelentik: Hivatalosan közlők:

Vass József a nagy hófúvás miatt nem tudott eljutni Kalocsára.

Budapestről jelentik: Vass József dr. néppárti miniszter Dréhi Imre és államtitkárának december 31-én déli órákban Kálócára indult, hogy Szilvester napján délután a kalocsai székesegyházban ünnepi prédikációt mondjon. A nagy túrának már reggel 9 órakor elküldt Budapestről lejárólva minden mel, mire egy esetleges nagy hófúvás vánság lehetett. Alig ért ki a néppárti miniszter kocsija a fővárosból, hatalmas hóvihara került, úgy hogy csak igen lassan haladhattak előre. Nemcsak az utat teljesen beborította a hó és a gépkocsi megakadt. A sofőr megkísérelte, hogy járhatóvá tegye az utat, ami kis darabon sikerült is de csakhamar újra megállani kényesült az autó. Így ment ez egész déli órákig. Csak képpárti képviselők haladtak előre. Ismétlenül előfordult, hogy maga Vass József és Dréhi is kénytelen volt lezárni a kocsiáról, hogy segítséget a hókapó-lásnál és valamelyik úton. A hófúvás reggel 5-6 órai körül érte el az autót. A hófúvás közepére ért. A rendes uton olyan nagy volt az aknádály, hogy az autó kénytelen volt a dűlő-műtől térni. Délután 4 órakor érkezett be a miniszter kocsija. Lassan nagy nehézségek után. A hófúvás jegyzője itt értesítette telefonon Ká-

51. évfolyam 3. szám

Megjelenik minden reggel, kivéve az ünnepeket követő napokat.

ELŐFIZETÉS:

Egy hónap 3 P.
Negyedévre 8 P.
Félévre 16 P.
Égész évre 30 P.

PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA:

Hétkézsnap 12 F.
Vasár- és ünnepnap 20 F.

VASVÁRMEGYE

Főszerkesztő: LINGAUER ALBIN

Szombathely, 1928. január 4. Szerda

SZOMBATHELYI
szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kossuth Lajos-utca 6.

TELEFONSZÁMAINK:
Kiadóhivatal 410
Szerkesztőség 377
Nyomda-iroda 410
Lingauer főszerkesztő 500
Bercsényi, lapny. igazgató 410

Budapesti szerkesztőségünk
1916. Pusztai úti 51.
telefonszám: Lipót 983-74.

POLITIKAI HIREK.

Budapestről jelentik: Politikai körökben igen élénken foglalkoztatja az a téma, amely a belgrádi széküzetimában a békeszerződés revíziójának kérdésével kapcsolatban elhangzott. Pribicevics képviselő felszólalását, amelyben Bethlen miniszterelnök szavazását is beleértve a széküzetimában világháború, politikai körökben, mint teljesen alapatlan és nyilvánvalóan rosszszemű beállítást visszautasított. Pribicevics, ügyeltek, nem akar tudomást venni arról, hogy Bethlen miniszterelnök már a leghatározottabban kijelentette, hogy a békeszerződésben maga is meg van tartva időszakra egyetlen aktív lépés megtehető sem.

A megüresedett bécsalmási kerület közlegel egyhangúlag Vojnits Miklós bárót jelölték egységspárti programmal.

Walkó Lajos külügyminiszter

A szentgotthárdi vámcíndens a külföldi sajtóban.

Párisból jelentik: A Szentgotthárdon letforgalt vagon ügyével a francia sajtónak valamennyi orgánuma foglalkozik. A Matin hangszólva, hogy a vámtartások között a vita mindvégig udvarias volt. A Journal azt írja, hogy az osztrák hivatalos kommunikáció maga is elismeri, hogy a szállítmány már magyar területen volt, amikor az osztrák hatóságok közbeleptek. Az Ouvre az erről szóló cikkének ezt a címet adja: „Olaszország fegyvereket szállít Törökországnak.”

Az angol sajtó véleménye.

Londomból jelentik: A Times „Határközvetítő” cím alatt ír a szentgotthárdi állomáson lejáró eseményről, amely szerint csaknem vereséddé vált az osztrák és magyar határőrök között. A vereséddé csúszott a körül-

mény akadályozta meg, hogy a magyarok voltak tulajban. A lap hangszólva, hogy

semmitte törvény nem tiltja hadiszer szállítást Ausztriából Magyarországra,

kivéve a békeszerződésben foglalt korlátozásokkal, Ausztria azonban magasabb vámilletéket szedhet a fegyverek után, mint a közönséges gépkocsiké. — A Daily Telegraph röviden számol be az eseményről, kiemelve, hogy a bécsi és a prágai lapok nagy szenzációvá próbálták feltüntetni az ügyet. Hozzáteszi a lap, hogy prágai jelentés szerint a szállítmány rendeltetési állomása a Magyarország és Csehszlovákia közötti határ lett volna.

Hosszár Károly

trorította el a közlők sajtófogalmát. Ház és szavakkal emlegették meg a néppárti miniszter elismerő szavairól és egy a maga, mint a szövetség nevében

Hírlapi tudósítások a fegyvercsempészségről (Vasvármegye, 1928. jan. 3. 1. p., jan. 4. 1. p.)

mi központ is kísérletet tett az 1920–1930-as években.⁴ Kelet-Közép-Európa hagyományos német és orosz, illetve Habsburg befolyásának az 1. világháború vetett végett. Két győztes nagyhatalom, Olaszország és Franciaország is törekedett ezt a nagyhatalmi hiátust kitölteni az együttműködésre hajlandó kisállamok bevonásával és befolyásolásával. A Habsburg Birodalom területén létrejött új államok közül a két vesztes – először Magyarország, majd egyre inkább Ausztria is – az 1920-as évek végétől a külpolitikai mozgásterük növekedése érdekében egyre inkább Mussolini fasiszta Olaszországra támaszkodtak. Az ebben a konstellációban megmutatkozó olasz fegyverzetbeli segítség egyik nyilvánosságra került epizódja volt a Szentgotthárdra érkezett illegális fegyverszállítmány osztrák határőrség általi felfedezése. Az első győztesként elkönnyvelt utódállamok – Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia – létrehozták a kisantantot. Az 1920-as évek közepétől francia támogatással bíró laza államközi együttműködés közös nevezője többnyire csupán a magyar revíziós igényektől való közös félelem volt. Emiatt is váltott ki ilyen lármas visszhangot a kisantant államok részéről, különösen csehszlovák részről a szentgotthárdi eset.⁵

Az 1. világháború veszteségeivel szemben szigorú katonai megszorításokat vezettek be, továbbá az 1920-as évek második feléig Ausztria és Magyarország állami szuverenitását nemzetközi

katonai és pénzügyi ellenőrző bizottságok korlátozták. Az 1919. szeptember 19-én a Párizs melletti Saint-Germain-en-Laye-ben kötött osztrák békeszerződés a zsoldos hadsereg létszámát 30 ezer főben maximálta, amelyből a tisztek száma 1500 főt tehetett ki, továbbá megtiltotta vezérkar felállítását is. Jelentős fegyverzetbeli korlátozások, a modern fegyvernemek birtoklásának tiltása is a szerződés részét képezték. Az 1920-ban létrehozott osztrák hadseregben kezdetektől fogva jelentős volt a szociáldemokrata befolyás, amely az osztrák baloldal értelmezésében a békeszerződésben előírt állami szuverenitás megőrzésén túl az erőszakos „ellenforradalmi”, azaz jobboldali pozíciók túlzott kiszélesítését volt hivatott megakadályozni. Természetesen a jobboldali osztrák keresztényszocialista és nagynémet pártok nem nézték jó szemmel a fegyveres erőknél ezt a szociáldemokrata dominanciát. Ezért 1920-tól, a szociáldemokrata-keresztényszocialista nagykoalíció szétesése után a baloldali befolyás csökkentésére és ellensúlyozására törekedtek. Amikorra – 1928. január 31-én – véget ért Ausztriában a nemzetközi katonai ellenőrzés, addigra a hadsereg baloldali befolyása megszűnt, már egyértelműen jobboldali elköteleződés jellemezte az osztrák haderőt. Ezzel párhuzamosan kezdetét vette az osztrák fegyverkezési program megalkotása és előkészítése is. Megkezdődött a hadsereg modernizálása, átszervezése és 1930-tól a modern fegyverek beszerzése is. Az osztrák belpolitikára a világháború végétől jellemző volt a félkatonai, állami vezetéstől független szervezetek jelenléte, amelyet a lakosság erőszak-hajlandósága és a közélet erősödő militáns jellege

⁴ Murber Ibolya: Ein Instrument ungarischer Außenpolitik? Die österreichischen Heimwehren als Akteure in transnationalen rechtsradikalen Netzwerken in den späten 1920er Jahren. In: Über Grenzen hinweg, Transnationale Politische Gewalt im 20. Jahrhundert. Hg. Adrian Hänni, Daniel Rickenbacher, Thomas Schmutz. Frankfurt am Main, 2019. 125–150. p.

⁵ Zsiga, 2008. 14–23. p.

tovább erősített.⁶ Az 1930-as évek közepéig gyakorlatilag minden politikai iránynak volt saját paramilitáris egysége, legaktívabbak a szociáldemokrata Schutzbund, a nemzetiszocialista SA és a magát pártok felettinek definiáló jobboldali Heimwehr voltak. Nyugati szomszédunknál az erőszak-monopólium nem a szövetségi hadsereg és a karhatalom, hanem félkatonai jobb- és baloldali szervezetek kezében volt egészen az 1930-as évek közepéig. A szociáldemokrata Schutzbund katonai ereje volt – annak 1930. május 30-ai feloszlásáig – a legnagyobb Ausztriában.

Magyarországon az 1921. évi XLIX. törvény alapján az 1922. január 4-én megalakult a Nemzeti Hadsereget felváltotta a Magyar Királyi Honvédség. Az 1920. június 4-ei trianoni békeszerződés is számos hadsereget érintő korlátozást tartalmazott, amely biztosította a régióban a kisantant államok valódi katonai fölényét. A zsoldos hadsereg számára 35 ezer főt és 1750 tisztelet engedélyezett, feladatuk a belső rend fenntartása és határrendőr szolgálat volt, a vezérkar felállítása – ahogy nyugati szomszédunknál is – tiltólistára került. Az osztrák rendelkezésekkel megegyezően a fegyverzet pótlása csak egy állami tulajdonban álló üzemben volt lehetséges, de a modern fegyvernemek birtoklását hazánk számára is tiltották. A hadianyag-import és -export mindkét állam számára tilos volt.

Az 1928. első napján Szentgotthárdra Olaszországból érkezett fegyverek katonai értéke minimális volt. Az Osztrák–Magyar Monarchiától Olaszország által a világháborúban zsákmányolt, el-

⁶ Naderer, Otto: Der bewaffnete Aufstand. Der Republikanische Schutzbund der österreichischen Sozialdemokratie und die militärische Vorbereitung auf den Bürgerkrieg, 1923–1934. Graz, 2004. 113. p.

avult fegyverek érkeztek a magyar határra. Azonban a fegyverszállítás ténye ütközött azzal a békeszerződésben meghatározott előírással, amely tiltotta a fegyverkereskedelmet a vesztesek számára. Nem véletlen, hogy Bethlen István (1874–1946) és Benito Mussolini (1883–1945) 1927 tavaszán a békeszerződések tiltása miatt választották az illegális, törvénytelen utat. Magyarországon 1927. március 31-vel megszűnt a katonai ellenőrző bizottság közvetlen és állandó helyszíni jelenléte, helyét az alkalmi vizsgálatok rendszere vette át.⁷ Ezt követően a magyar katonai vezetés is hozzákezdett a hadseregfejlesztés elvi és gyakorlati megalapozáshoz. Ennek első nyilvánosságra került epizódja volt a szentgotthárdi eset, amelynek nagyobb volt a füstje, mint a lángja.

A felfegyverkezés, mint a békeszerződés revíziójának elengedhetetlen feltétele nem volt egyszerű feladat a magyar vezetés számára. 1927-ben a külpolitikai elszigeteltségből kilépő Bethlen-kormány Olaszországhoz, az egyetlen kapcsolatfelvételre hajlandó nagyhatalomhoz fordult az ügyben. Ez a nyitás időben egybeesett Mussolini expanziós terveinek megfogalmazásával. Ekkor nem csak a fasiszmus exportálhatóságában bízott a Duce, hanem egy lehetséges Duna-medencei, Magyarországra támaszkodó térnyeréssel is számolt. A lehetséges lépések és tervek egyeztetésére Bethlen 1927. áprilisi római útján került sor. Róma

⁷ Dombrády Lóránd: Hadsereg és katonapolitika 1919–1940 között. In: Magyarország a XX. században. 1. köt. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Főszerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd, 1996. 319–338. p. <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/57.html> (Megtekintve: 2017. május 11.)

számára a találkozás apropója az éppen tapogatózás szintjén meginduló jugoszláv–magyar közeledés feltartóztatása volt, hiszen a délszláv állam ellen Rómának partnerre volt szüksége. Az első római tárgyalás során Bethlen által megfogalmazott magyar külpolitikai orientációra vonatkozó kijelentések – egy olasz–német–magyar esetleg osztrák revíziós blokk létrehozása, illetve az osztrák–német Anschluss elkerülhetetlensége, amely ellen Magyarország nem tehet – gyakorlatilag egészen 1938-ig érvényben maradtak, bár hullámzó intenzitással jutottak felszínre az 1930-as években egyre gyorsabban változó külpolitikai konstellációiban. Az olasz külpolitika alapvetően hasonlóan gondolkodott az osztrák-kérdésben. Azonban a római vezetés reményei szerint az Anschluss ideje kitolható, és annak bekövetkeztéig a lehető legtöbb előnyt és kedvezményt kell Itália számára kieszközölni. Olaszország számára az északi határán nem volt vonzó alternatíva egy Ausztriával kibővülő Németország. Így 1935-ig az olasz külpolitika közép-európai pozícióinak meghatározó része volt Ausztria Németországhoz történő csatlakozásának, az Anschlussnak a kivédése.⁸

1927. április 6-án tárgyalt Bethlen Rómában Mussolinivel a magyar felfegyverkezés esélyeiről és annak olasz támogatásáról. A magyar miniszterelnök kifejtette: „*annak, hogy Magyarország aktívabb politikát folytathasson, egyik legfőbb előfeltétele, hogy hadserege kellően fel legyen fegyverezve*”.⁹ Ah-

hoz, hogy Magyarország betölthesse azt a szerepet, amelyet Olaszország szánt neki a Kárpát-medencében – érvelt a magyar politikus – szükséges egy olyan katonai potenciál kiépítése, amely képes a kisantant országokkal felvenni a versenyt. Mussolini megígérte, hogy kész Magyarországnak visszaadni az 1. világháború után Itáliához került monarchiabeli fegyverkészletet. A fegyvereket ellenszolgáltatás nélkül bocsátának a magyar fél rendelkezésére, azonban az olaszországi javítási és karbantartási munkálatokat – mivel elavult és gyakorlatilag alig használható fegyverekről volt szó – Magyarországnak kellett fedeznie. Tisztázták a lehetséges szállítási útvonalat is. A Dunán, Románián keresztül történő szállítást a magyar miniszterelnök túl kockázatosnak tartotta. Csupán a szárazföldi út, az ausztriai tranzit tűnt mindkét fél számára elfogadható alternatívának. Az olasz vezetés szemében Ausztria geopolitikai jelentőséggel bírt, hiszen egyszerre töltött be „pufferállam” szerepet Olaszország és Németország illetve a kisantant államok között, továbbá összekötő, hídfeladatokat is képes volt ellátni a Duna-medence irányába.¹⁰ Mussolini szemében egy magyar-osztrák közeledés az olasz pozíciók erősödését segítené elő a régióban, Bethlen ekkor még egy ilyen megoldás elől kitért. „*Ausztria egy hullá, és egy hullával, sem esküdt ellenséggel az ember nem köt házasságot*” jelentette ki.¹¹ Ezt az elzárkózást a magyar miniszterelnök néhány hónapon belül azonban feladta,

Szerk. Karsai Elek. Bp., 1967. (továbbiakban: Karsai, 1967.) 50-51. p. (Iratok az ellenforradalom történetéhez, 1914–1945.)

¹⁰ Broucek, Peter: Heerwesen. In: Österreich, 1918–1938. Geschichte der Ersten Republik. Bd. 1. Hrsg. Erika Weinzierl, Kurt Skalnik. Graz, 1983. 215. p.

¹¹ Karsai, 1967. 50-51. p.

hiszen abban bízott, hogy a jobboldali félkatonai Heimwehrek kormánydöntő puccsterveinek támogatásával az osztrák politikát könnyedén magyar- és olaszbaráttá lehet áthangolni.¹²

1927. április 5-én Bethlen és Mussolini tíz évre szóló barátsági, békéltető eljárási és választott bírósági szerződést is aláírtak, amely a kapcsolatfelvétel számára a hivatalos keretet biztosította.¹³ A szerződésnek volt egy titkos záradéka is, amelyhez az olasz fél ragaszkodott.¹⁴ Ebben a két kormány kötelezettséget vállalt a szorosabb politikai együttműködésre és állandó konzultációra. Ezt azonban konkrétumok nélkül rögzítették, amely jelentős cselekvési szabadságot biztosított mindkét fél részére. Ez a megegyezés elsősorban a kisantant országok – ekkor még olasz kezdeményezésre elsősorban Jugoszlávia – ellen irányult.¹⁵ A szerződést Bethlen a közvélemény előtt jelentős eredményként tüntette fel, noha az olasz fegyverszállítási ígéretekkel nem beszélhetett a nyilvánosság előtt. A magyar külpolitika új, sikeres irányvonalát, az olaszbarátságot tükrözték Bethlen nyilatkozatai, és ez csapódott le a sajtón keresztül a közvéleményben is.¹⁶ Az olasz–magyar szerződés nyilván-

¹² Erről bővebben: Murber Ibolya: A fasizmus ausztriai exportjának kezdetei. Bethlen és a Heimwehrek kapcsolati hálózata, 1927–1929. In: Világtörténet, 2019. 4. sz. 599-613. p.

¹³ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések, 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései. 2. átd., bőv. kiad. Bp., 1983. 266-271. p.

¹⁴ Nemes Dezső: A Bethlen-kormány külpolitikája 1927–1931-ben. Az „aktív külpolitika” kifejlődése és kudarca. Bp., 1964. (továbbiakban: Nemes, 1964.) 62-65. p.

¹⁵ Réti György: A Palazzo Chigi és Magyarország, 1932–1936. = Levéltári Szemle, 2003. 2. sz. 48. p.

¹⁶ Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Bp., 1991. (továbbiakban: Romsics, 1991.) 181. p. (A magyarságkutatás könyvtára; 8.)

nos része nem haladta meg két jó viszonyban lévő ország általános megalapodását. A titkos záradékban lefektetett állandó konzultációt, mivel nem volt konkrétumokhoz kötve, Bethlen nem tartotta magára nézve korlátozóknak. A miniszterelnök számára a szerződés legfontosabb eredménye a felfegyverkezésre irányuló magyar igények kielégítésére vonatkozó olasz ígéretek voltak.

* * *

1927 decemberében az egyik genfi népszövetségi ülésen Dino Grandi (1895–1988) olasz külügyi államtitkár¹⁷ és Bethlen még egyszer egyeztettek az áprilisban megígért fegyverek kapcsán.¹⁸ Ennek megfelelően szilveszterkor öt-egyven fegyver indult meg Olaszországból Magyarország irányába. A fedőakció keretében a Dél-Tirolon át északra vezető vasút kiindulópontjában, Veronában egy magáncég az olasz hatóságok bevonása nélkül feladta küldeményét egy lengyel magáncég számára. Az áthaladt az olasz-osztrák illetve az osztrák–magyar határon és Szentgotthárdon keresztül megérkezett Magyarországra, ahonnan azonban a tervek szerint a küldemény töredéke lépte volna csak át a határt Satoraljaiújhelyen keresztül Csehszlovákia irányába. Azonban nem az eltervezettek szerint alakultak az események.

A szállítási levélben mezőgazdasági gépalkatrészként deklarált fegyverek január 1-én érkeztek meg Szentgotthárdra. Azért esett a választás erre a határátkelőre, mert itt egy sajátos vámellenőrzési gyakorlat alakult ki. Az osztrák fél az ügymenet meggyorsí-

¹⁷ 1925 májusától külügyi államtitkár, 1929. szeptember 12-től külügyminiszter 1932-ig.

¹⁸ Karsai, 1967. 95-97. p.

tása érdekében az általános adminisztráció elvégzését követően átadta a szállítmányokat a magyar kollégáknak, és utólagosan, már magyar felségterületen végezték el a vámellenőrzést. Január elsején is ezt a szokásos ügymenetet alkalmazták. Az osztrák szociáldemokrata vámosok már magyar területen fedezték fel, hogy a szállítási levélen szereplő tételek és a vagonok tartalma nem egyezik meg. Az már valószínűleg soha nem derül ki, hogy miért éppen az év első napján érkezett szállítmány utólagos megvizsgálásához ragaszkodtak az osztrák vámőrök. Minden esetre az osztrák vámtisztek azonnal kérték a vagonok visszaszállítását,¹⁹ amit a magyar hatóságok megtagadtak, ezzel kezdetét vette a több hónapig elhúzódó nemzetközi bonyodalom.

A lelepleződés utáni magyar kormányzati reakció forгатókönyve hasonlított a néhány évvel azelőtti frankhamisítási ügyre. A bethleni vezetés a kezdetektől a teljes elutasítás álláspontjára helyezkedett és mindvégig kitartott mellette. Tagadta, hogy a fegyverek magyar állami megrendelésre és célra érkeztek az országba. A magyar külügyminisztérium január 10-én utasítást adott a külképviseleteknek, hogy „mindenkivel szemben a küldemény privát voltát” hangsúlyozzák, még az olasz követtel folytatandó tárgyalások során is, hiszen „az olasz hivatalos diplomácia az ügyből kezdetektől fogva ki volt kapcsolva.”²⁰

Azonban a hetek múlásával elsősorban a nemzetközi visszhang miatt ezek az állítások megkérdőjeleződtek. Noha a szívélyes lengyel–magyar viszonyra

tekintettel a lengyel kormány nem cáfolta, hogy a küldeménynek nem ő az eredeti címzettje, de diplomáciai eszközökkel törekedett a távolságtartásra.²¹ Január végén Bethlen nyilatkozatban is elhatárolódott az ügytől és azt állította, hogy nem tudott róla semmit. Mind az angol, mind a francia vezetés azt szeretne volna hinni, hogy Bethlen nem „hazudott mindenben”, így elfogadták ezt a kijelentését, miközben az ügy jelentéktelenné tételére és következmények nélküli lezárására törekedtek.²²

A jobboldali osztrák kormány számára is az ügy mihamarabbi elintézése lett volna a legelőnyösebb. Miközben a nagy befolyással rendelkező osztrák szociáldemokrata ellenzéknek a minél nagyobb nemzetközi visszhang és felhajtás tűnt kedvezőnek magyar- és olaszellenessége miatt. A baloldali sajtó mindent meg is tett magyarellenes cikkek sorával annak érdekében, hogy az ügyet napirenden tartsa. A fegyverbotrány alkalmat nyújtott a baloldal számára a polgári osztrák kormány kritizálására is. Ignaz Seipel (1876–1932) keresztényszocialista kancellárt nem csak az osztrák baloldali sajtó, hanem a kisantant országok médiája is azzal vádolta, hogy együttműködött Magyarországgal a fegyvercsempészsben.²³ A kancellár számára egyértelmű volt a fegyverbotrány bel- és külpolitikai jelentősége, így az osztrák kormány válaszlépéseit mindvégig Seipel irányította személyesen.²⁴ Az ügy lecsengéséig szorosan együttműködött a bécsi magyar külképviselettel, egyben mindvégig törekedett

²¹ Karsai, 1967. 119. p.

²² Romsics, 1991. 184. p.; MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 30/1928. Bp., 1928. január 18.

²³ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 62/1928. Bécs, 1928. január 21.

²⁴ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 82/1928. Bécs, 1928. január 24.

Ausztria jó „hírnevének” megőrzésére is. A demonstratívan semleges kancellári állásfoglalás is a kisantant-vádak mérseklésért szolgálta,²⁵ és jelezte a Magyarország iránti jóindulatot.

* * *

Január 20-án Ambrózy Lajos (1868–1945) bécsi magyar követ arra kérte az osztrák vezetést, hogy vegyék vissza a vagonokat. Seipel azonban kifejtette, hogy arra addig nem kerülhet sor, amíg az ügy nem tisztázódik. Hiszen „a vagonok öt hétig²⁶ Magyarországon vissza lettek tartva, azoknak átvételéért már nem tudná [Seipel] a felelősséget vállalni.”²⁷ Január 24-én a kancellár ismét személyesen fogadta Ambrózyt, és közölte, hogy tudomásukra jutott a vagonok átpakolása. Külön kiemelte, hogy nem csehszlovák vagy jugoszláv „kémektől”, hanem egy osztrák „bizalmi ember” beszámolója alapján rendelkeznek információkkal arról, hogy január 17-ére virradó éjszaka, az ólomzárak feltörését követően szekerekkel Sigray Antal (1879–1947) gróf emberei a rátóti vasútállomásra a Sigray-birtokra szállították a vagonok tartalmát. Seipel hozzáfűzte azonban, hogy ezt a jelentést mindaddig elzárva tartotta, még Franz Peter külügyi vezértitkárnak sem beszélt róla, amíg más Bécsbe akkreditált követektől hasonló információkhoz nem jutott.²⁸

A bécsi követ tiltakozott a vádak ellen, hiszen a „magyar bizottság megállapította a vagonok tartalmának a sérthetlenségét, és így az a feltevés sem állhatja meg a helyét, hogy alantas közegek rosszul

felfogott hazafiságból a kormány intenciói ellenére cselekedtek volna”.²⁹ Ambrózy a központ utasításának megfelelően közölte, hogy „úgy látszik az osztrákok inkább hisznek a cseheknek és a jugoszlávoknak mint nekünk.”³⁰ Az angol külügyi államtitkár nevetve említette Rubido-Zichy Iván (1908–1995) londoni magyar követnek, a „francia sajtóhíreket, amelyek szerint éjjel magyar katonák társzekerekkel kicserélték volna a gépfegyvereket ócska-vassal. Megjegyezte, hogy nem tudja elhinni, hogy a hatóságok ilyen ügyetlenséget követtek volna el.”³¹

Az ügy lehetséges megoldása, azaz a vagonok visszaszállítása érdekében nem csak az olasz, hanem az angol külügyminisztérium³² is igyekezett diplomáciai úton nyomást gyakorolni az osztrák vezetésre. Seipel számára azonban nem volt könnyű a döntés, hiszen elviekben elnéző volt a magyar felfegyverkezéssel szemben, ennek megfelelően időhúzásra törekedett az ügy tisztázásáig,³³ mivel nem állt érdekében egy magyar-ellenes lejárató kampány támogatása. Azonban a szociáldemokrata nyomást és a nemzetközi katonai ellenőrző bizottság jelenlétét nem hagyhatta a magyar szimpátia ellenére sem figyelmen kívül. Ennek tudatában az osztrák vezetés nem engedélyezte Ausztrián keresztül az „áru” visszaszállítását Olaszországba.³⁴

²⁹ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 82/1928. Bécs, 1928. január 24.

³⁰ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 65/1928. Bp., 1928. január 22.

³¹ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 88/1928. London, 1928. január 25.

³² MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 93/1928. Bp., 1928. január 27.

³³ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 82/1928. Bécs, 1928. január 24. A katonai ellenőrző bizottság 1928. január 31-ével befejezte működését, de február végéig Bécsben tartózkodott.

³⁴ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 82/1928. Bécs, 1928. január 24.

¹⁹ Karsai, 1967. 114. p.

²⁰ Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL) Országos Levéltára (továbbiakban: OL) K 64. Külügyminisztériumi levéltár, Politikai osztály rezervált iratai 1928. 35a 41t 15/1928. Bp., 1928. február 10.

Az osztrák vezetés tartott attól, hogy a vagonok visszavétele nemzetközi bonyodalmat okozhat, amely meghosszabbíthatná a katonai ellenőrzés időtartamát, vagy szigoríthatná az ellenőrzési gyakorlatot. A kancellár nemleges válaszát még azzal is alátámasztotta, hogy „ha a vagonokat visszavette volna, az a royalista körökben oly vitát idézett volna elő, amelyet Magyarországon biztosan zokon vettek volna.”³⁵ Az osztrák vezetés jóindulatának jeleként Seipel január végén ismételtén fogadta Ambrózyt és kifejtette, hogy miután Magyarország ragaszkodik az álláspontjához, az osztrák vezetés „tudomásul veszi, hogy áruki-cserélés nem történt”.³⁶

* * *

A fegyverszállítás nyilvánosságra kerülésével sem az olasz, sem a magyar vezetés nem számolt, így nem is készültek közös forgatókönyvvel. A beavatott legfelsőbb olasz vezetés igyekezett – a nemzetközi presztízsveszteség elkerülése végett – az ügytől elhatárolódni. Nem csak nemzetközi fórumokon, hanem a magyar vezetéssel szemben is kinyilvánította, hogy nem kívánja a felelősséget megosztani, noha a háttérből törekedett az ügy mihamarabbi elsimítására. Khuen-Héderváry Sándor (1881–1946), a külügyminiszter állandó helyettese ezt úgy értelmezte, hogy „Olaszország a kulisszák mögött támogat bennünket, a nyilvánosság előtt azonban szeretne magunkra hagyni.”³⁷

A római magyar követségen keresztül a magyar külügyi vezetés igyekezett elsősorban a feladót illetően informá-

ciókhoz jutni. A római vezetés nem kívánt igazolást kiadni arról, hogy a szállítólevélben megjelölt veronai cég nem létezik, mert azt a rendőrségnek kellett volna kiállítania, amelynek bevonását el kívánta kerülni. Az igazolás helyett egy olyan, a veronai állomásfőnök által kiállított papírt helyeztek kilátásba, amelyben rögzítésre került, hogy a feladó másodszeri felszólítás ellenére sem jelentkezett.³⁸ A római hivatalos álláspont szerint hatóságilag nem ellenőrzik a fegyverkivitellel foglalkozó cégek üzeleit, ezért az olasz állam nem is vállal ilyen esetekben semmilyen felelősséget.³⁹ Walkó Lajos (1880–1954) külügyminiszter február végén kifejtette, hogy „a feladó kérdésében a felelősség csakis Olaszországra”.⁴⁰

Az olasz vezetés továbbra is a háttérben maradva, diplomáciai kapcsolatai révén azért mégiscsak igyekezett a nemzetközi visszhang lecsendesítésében közrejátszani. Január végén Seipel ugyan ismét visszautasította a vagonok Ausztrián át történő visszaszállítására vonatkozó magyar kérelmet. Az olasz kormány azonban hajlandónak mutatkozott a magyar érdekekre tekintettel az intervencióra.⁴¹ Január 24-én Grandi és Hory András (1883–1971) római magyar követ tárgyaltak a teendőkről és együttesen megállapították, hogy egy esetleges vizsgálat „nemcsak a kisantant politikai sikerét jelentené, (...) de precedenst teremtene a jövőre” is.⁴² Seipel az olasz intervenció ellenére sem engedélyezte az ausztriai

³⁸ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 637/1928. Bp., 1928. február 17.

³⁹ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 32/1928. Bécs, 1928. január 14.

⁴⁰ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 160/1928. Bp., 1928. március 23.

⁴¹ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 98/1928. Róma, 1928. január 27.

⁴² Karsai, 1967. 130–131. p.

tranzitot, így az olasz vezetés döntése alapján a szállítmány tartalmát meg kellett semmisíteni, mielőtt azt a nemzetközi vizsgálóbizottság azt megtekintte. Február 22-én a magyar sajtóban megjelent a hír, hogy a vagonokban található fegyveralkatrészeket összetörték, és azt árverésre bocsátották.⁴³

Az illegális fegyverszállítás napvilágra kerülése a kisantant országok heves reakcióját váltotta ki. Az ügy jó alkalmat adott a szomszédos országok számára az erősödő magyar–olasz kapcsolatok és ezen keresztül Magyarország támadásához és kritizálásához. Bethlen az egykori monarchiabeli fegyvereket és a reményekkel kecsegtető olasz fegyverkezésbeli segítséget a kisantant meggyengítésére és fellazítására kívánta felhasználni. Mindez már az első fegyverszállítási kísérlet kapcsán éppen a visszajára fordult, hiszen a szentgotthárdi-ügy megerősítette a Magyarországot körülvevő, ellenséges érzelmű országok vezetését a kisantant szükségességéről. A kisantant országok február 1-én betérjesztették közös jegyzéküket a Népszövetséghez, amelyben helyszíni vizsgálatot kértek. De sem Franciaországnak, főként Angliának nem állt azonban érdekében az ügyet túldimenzionálni, a közép-kelet-európai feszültségeket tovább szítani. Így a hónapokkal később lefolytatott helyszíni vizsgálat – fegyverszakértők bevonásával – megállapította, hogy ugyan titkos hadianyag szállításra kísérlet történt, azonban a fegyvereknek nem volt jelentős katonai értéke.⁴⁴

Több katonai korlátozással sújtott ország is tartott attól, hogy a szentgotthárdi-ügy miatt francia kezdemé-

nyezésre szigorítani fogják a népszövetségi katonai ellenőrzéseket. Ebből a megfontolásból Olaszország mellett Németország és Ausztria is igyekeztek az ügy jelentőségét csökkenteni, attól elhatárolódni. Németország a stresemanni külpolitikai irányvonal mentén⁴⁵ nem ígért Magyarországnak hathatós segítséget, hiszen Berlinben nem kívánták a francia vezetést provokálni. Másrészt a német külügyi államtitkár – ha más összefüggésben is – de kifejtette, hogy „egy gyenge és beteg Németország Magyarországnak hathatós segítséget nem nyújthat, majd ha a birodalom újra erőre kap, Magyarországot is több eséllyel támogatja.”⁴⁶

Nem a szentgotthárdi határátkelőnél leleplezett magyar fegyvercsempészség volt az egyetlen 1928-ban. A szentgotthárdi-ügy gyakorlati tanulságaként a szárazföldi fegyverszállítás bizonytalanlanná vált, más lehetőségek után kellett nézni. Mivel a légi út nem volt járható, így a vízi úton történő transzport maradt meg lehetséges opcióként. Olaszországból vasúton szállították Bécsig a fegyvereket, amelyeket a Dunán a Magyar Folyam és Tengerhajózási Rt. segítségével – a szárazföldi vámellenőrzést kikerülendő – átszállították Magyarországra. A bécsi átrakodás volt azonban a fegyvercsempészség egyik legneuralgikusabb pontja, a lebukás esélyét hordozva magában. Ez történt 1928. december 18-án is, amikor az osztrák rakodómunkások egy ládát leejtettek, és abból nem a papíron szereplő olajmotor

⁴⁵ Gustav Stresemann német külügyminiszter (1923–1929) nevéhez kötődik az „Erfüllungspolitik”, teljesítési politika, amely lényegében az 1. világháborút lezáró békekötés elfogadását jelenti mindaddig, amíg Németország nem erősödik meg annyira, hogy azt megváltoztathassa.

⁴⁶ MNL OL K 64. 1928. 35a 41t 167/1928. Bp., 1928. február 28.

alkatrészek kerültek elő, hanem gépfegyveralkatrészek. Az eset az osztrák vámőrök⁴⁷ és ezek után a bécsi rendőrség tudomására jutott, erről több oldalas jegyzőkönyv⁴⁸ is született.

Domony Móric (1872–1944) a Magyar Folyam és Tengerhajózási Rt. vezetője és Dittrich Rác a vállalat bécsi igazgatója azt javasolta a bécsi követnek, hogy célszerűbb lenne a fegyverszállításra vonatkozó elképzeléseket előre egyeztetni és az egyes lépéseket összehangolni. Az Rt. vezetői azt javasolták, hogy a csempészett fegyver érkezéséről tájékoztassák őket időben, mert akkor megbízható magyar dokkmunkások végezhetik az átrakodást és elkerülhetővé válnának a hasonló incidensek. Azzal érveltek, hogy ők az illegális fegyvercsempészség szükségességét „hazafias szempontból teljesen átérzik”⁴⁹ és szívesen szolgálják hazájukat. Kijelentésük alátámasztására Dittrich rámutatott, hogy nem ez volt az első ilyen jellegű szállítmány Olaszországból Magyarországra irányába, hanem közel 140 vagon ilyen áru került már a cégüknel átrakodásra.⁵⁰

1928. december 16-án Bethlen a luganoi népszövetségi ülésről hazafelé Bécsben négy szemkört tárgyalt Seipel-lel, aki átadta Bethlennek a bécsi rendőrség jelentését a dunai fegyvercsempészség részleteiről. Kijelentette, hogy az ügyet „nem tartja fontosnak, és nem lát olyan momentumot, mely Magyarországra nézve kellemetlen” lenne. Bethlen ezt tudomásul véve kérte a kancellár közbenjárását a bécsi rendőrségnél, hogy ál-

landó tájékoztatást kaphasson a vizsgálati eredményekről, illetve kezeljék az ügyet „diplomatikusan”,⁵¹ amit a kancellár meg is ígért.⁵²

* * *

A szentgotthárdi fegyverbotrány minden résztvevő számára több tanulsággal is járt. A magyar külügyi vezetés megnyugodhatott, hogy nem eszik olyan forrón a kását. Noha Magyarország ellen folytatták le a szentgotthárdi ügy kapcsán az első népszövetségi vizsgálatot, annak nem volt messzemenő következménye. Bethlen, ahogy évekkel azelőtt a frankhamisítási botrányba sem bukott bele, úgy most is nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar külügyi mozgásteret lehetséges tovább tágítani, hiszen nem olyan erős az ellenállás az egykori világháborús győztesek részéről. Másrészt pedig az 1920-as évek végén szövetségesként szóba jöhető országok – Olaszország és Ausztria – jóindulatú és támogató hozzáállást mutatnak a kérdésben, ami Bethlen értelmezésében a további külpolitikai aktivitás irányába mutatott.

Egy másik fontos konklúzió volt, hogy Mussolini Olaszországának ilyen kényes nemzetközivé szélesedő ügy ellenére is megérte a magyar érdeket támogatni. Hiszen ha hivatalosan nem is tett Magyarország érdekében lépéseket, a jótékony semlegességen túlmutatva, diplomáciai nyomást gyakorolt az ügy mihamarabbi és fájdalommentes lezárása érdekében. A nemzetközi botrány tanulságaként már 1928. elején Bethlen személyesen tárgyalt a budapesti olasz követtel annak érdekében, hogy a szállításoknál más bizton-

⁵¹ MNL OL K 64. 1927–1928. 20t sz.n./1928. Bécs, 1928. december 16.

⁵² Österreichisches Staatsarchiv. AdR NPA 804 25.719/1928. Bp., 1928. december 20.

ságosabb útvonalat és eszközöket találjanak.⁵³ A Mussolini által kezdeményezett 1928. április eleji milánói találkozáson többek között a fegyverszállítás újabb taktikai részleteinek megbeszélésére is sor került.⁵⁴

Bethlen levonta a tanulságot: Olaszországra a jövőben is lehet számítani a magyar katonai kiképzés és a technikai modernizáció tekintetében. Ezt a lépést szolgálta Gömbös Gyula (1886–1936) 1928. évi honvédelmi államtitkári kinevezése is, amely az olasz és osztrák katonai együttműködés elmélyítését eredményezte. Noha Mussolini 1927-től egy aktív, terjeszkedő külpolitikát hirdetett meg, az 1926-tól érvényben lévő olasz hadrend a védekezésre koncentrált. Egy támadásra is alkalmas haderő kialakítására azonban a pénzühiány miatt nem volt mód. Az olasz hadsereg valós erejéről, vagy inkább annak hiányáról a hadsereg vezetése egészen 1935-ig, az etiópiai háborúig nem is hívta fel a Duce figyelmét.⁵⁵ Így Mussolini ígéretei Magyarország számára is inkább csak nagyvonalú, de többnyire üres ígérek maradhattak.

A szentgotthárdi ügy Ausztriával kapcsolatban is számos következtetés levonására volt alkalmas. Seipel kancellár már 1927 tavaszán kinyilvánította, hogy tudomásul veszi Magyarország fegyverkezési igényeit,⁵⁶ ezt a nézetét 1928-ban a szentgotthárdi botrány után is megerősítette. Ehhez a Magyarországgal szemben lojális és megértő állás-

⁵³ DDI Settima serie. Vol. 5.333., Vol. 6.73. Idézi: Romsics, 1991. 184. p.

⁵⁴ Romsics, 1991. 185. p.

⁵⁵ Erről bővebben: Juhász Balázs: Olasz–magyar katonadiplomáciai és katonapolitikai kapcsolatok a Bethlen-kormánytól a Gömbös kormányig. Phd-disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Bp., 2014. 23–24. p.

⁵⁶ MNL OL K 64. 1927. 20t 272 res/1927. Bécs, 1927. június 17.

ponthoz az osztrák kormány egészen az 1938-as fennállásáig ragaszkodott.

A korabeli magyar külpolitika értelmezésében a szentgotthárdi-eset nemzetközi botrányra fajulása az osztrák szociáldemokrata párt tervszerű akciója volt. Ezek szerint a baloldali megfigyelők a szállítmányt „már az osztrák határ átlépésétől kezdve állandóan figyelemmel kísérték, hogy a magyar határon az ismert illoyális módon robbantsák ki az egész ügyet.” Magyar vélekedés szerint az osztrák baloldali sajtó együttműködött a kisantanttal a nemzetközi botrány fokozásában is.⁵⁷

A magyar külügyi vezetés számára ez az eset is azt jelezte, hogy a baloldali befolyás mértékét Ausztriában csökkenteni kell. „Az osztrák közigazgatásban anarchikus állapotok vannak a kormány gyengesége és a szociáldemokrata párt kitűnő megszervezettsége következtében.”⁵⁸ A magyar vezetés meggyőződése szerint Ausztria csak abban az esetben válik megbízható szomszédá, ha egy erős jobboldali kormány tevékenykedik a szociáldemokrata ellenzék hathatós visszaszorításán. Ennek a felismerésnek köszönhetően a Bethlen-kormány még intenzívebben támogatta az osztrák jobboldali félkatonai Heimwehrek államcsíny terveit, amelyhez megnyerte a római vezetés támogatását is.⁵⁹ Ennek kapcsán az 1928. április eleji titkos milánói tárgyaláson részletesen egyeztetett a két miniszterelnök. Mussolini is egyetértett azzal, hogy a Magyarországra küldendő illegális fegyverek biz-

⁵⁷ MNL OL K 64. 1928. 20t 148/1928. Bp., 1928. február 20.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Bethlen Heimwehropolitikájáról bővebben: Murber Ibolya: Ungarische Unterstützung für die österreichischen Heimwehren in den späten 1920er Jahren. In: Öt kontinens (Fachzeitschrift der Loránd Eötvös University Budapest) 2019. 129–144. p.

tonságos szállítását csak egy Budapesthez és Rómához lojális osztrák kormány biztosíthatja, így szintén a Heimwehr katonai és pénzügyi felkarolása mellett foglalt állást.⁶⁰ Így 1928-tól Róma és Budapest együttesen támogatta a Heimwehr-államcsíny terveit. Azonban nem csak az osztrák kormányok megdöntésére irányuló számos Heimwehr-államcsíny tervből nem lett semmi, hanem az ausztriai fegyvertranszit biztonságát sem sikerült teljesen garantálni, noha az mindvégig az osztrák vezetés hallgatólagos beleegyezésével folyt.

1933 januárjában ismét napvilágra került egy újabb jelentős olasz illegális fegyverküldemény léte, lefolyása azonban különbözött az 1928. évi botránytól. Mussolini 1932 nyarán megígérte, hogy az 1. világháború végén a Monarchiától zsákmányolt olasz fegyvereket szétszétják a Heimwehr és Magyarország között. A közel 47 vagon vasárának deklarált monarchiabeli fegyvert 1932–1933 fordulóján felújítás végett a stájerországi hirtenbergi fegyvergyárba szállították. A forgatókönyv hasonló volt az öt évvel azelőttihez. Szociáldemokrata vasúti alkalmazottak a villachi vasútállomáson fedezték fel a hamis úti papírokkal ellátott szállítmányt. A francia és a kisantant követek Engelbert Dollfuß (1892–1934) kancellárnál hivatalosan is tiltakoztak.

A hír nyilvánosságra kerülését követően az osztrák kancellár mindvégig törekedett olasz és magyar „barátainak” fedezésére. Nem foglalt el semleges pozíciót, mint annak idején Seipel kancellár tette, hanem magára vállalva a felelősséget óvta Róma és Budapest jóindulatát. Az osztrák baloldali és a kisantant sajtó ismételt kampányt indított a kancellár személye és kormánykoalíciós partnere, a Heimwehr ellen. Dollfuß hivatalos nyilatkozataiban arra hivatkozott, hogy a fegyverek csupán javítási céllal és rövid időre érkeztek Ausztriába. A nemzetközi felháborodás mérséklése érdekében az olasz kormány készségét fejezte ki február 21-én a fegyverek visszavételére.⁶¹ Végső megoldásként a fegyvereket elkobozták és az osztrák hadseregnek adták át.⁶² Azonban olyan széleskörű nemzetközi botrány mégsem alakult ki, mint 1928. januárban. Ez pedig a megváltozott nemzetközi helyzettel függött össze. A hitleri nemzetiszocialista hatalom kiépülésének következtében se a francia vezetésnek, sem kisantant szövetségeseinek nem állt érdekében Ausztria további gyengítése illetve az olasz-osztrák-magyar együttműködés megakadályozása vagy gyengítése, mivel az kifejezetten Anschluss-ellenes együttműködésként határozta meg magát.⁶³

⁶¹ Renner, Karl: Nachgelassene Werke. 2. Bd. Österreich von der Ersten zur Zweiten Republik. Wien, 1953. 125. p.

⁶² Shepherd, Gordon: Engelbert Dollfuß. Graz, 1961. 129. p.

⁶³ Reichhold, Ludwig: Kampf um Österreich. Die Vaterländische Front und ihr Widerstand gegen den Anschluß 1933–1938. Eine Dokumentation. Wien, 1984. 67. p.

NYILASOK ÖLBŐN

EGY „NYILASFÉSZEK” HÉTKÖZNAPJAI A 2. VILÁGHÁBORÚ ELŐTT, 1934–1939

■ Pup Csilla

A két világháború közötti időszak lehatárolhatatlan ténye az antiszemitizmus fokozódása hazánkban, amely a 2. világháború végére több százezer zsidó magyar ember halálához vezetett. Jelen írás célja, hogy levéltári források felhasználásával egy adott település, egy mikroközösség – az 1930-as években megközelítőleg 1100-as lélekszámú Ölbő község – példáján mutassa be azt, hogy helyi szinten milyen megnyilvánulásai voltak/lehettek a nagypolitika által is gerjesztett folyamatnak, anélkül, hogy az országos szinten növekvő zsidóellenesség politikai, társadalmi és gazdasági hátterének részletekbe menő taglalását felvállalná.¹ A tanulmány elkészítésénél alapvetően a forrásközlési szándék vezérelt, ta-

lán a szükségesnél is részletesebben ismertette, gyakran idézve a rendelkezésre álló dokumentumokat.

Felvezetésként álljon itt az alábbi idézet 1937-ből: „Ölbő község nagy nyilásfészek, ugyanakkor arról is nevezetes, hogy itt fordul elő a legtöbb tüzeset az országban.”²

Az 1930-as években a településen zajló események mögött meghúzódó személyes és gazdasági konfliktusok, sérelmek megértéséhez segítséget nyújthat Góczán Józsefnek a Vasvármegye című napilap hasábjain 1935. augusztus 18-án megjelent írása.³ A cikk Ungár Miksa⁴ (1868–?) zsidó nagybérlo és fiai, Ja-

² Megtámadták a csendőröket egy vasmegeyi falu legényei. = Magyarország, 1937. júl. 18. 2. p.

³ Góczán József: Súlyos munkás- és kisbérlopanaszok az ölbői bérlo gazdaság ellen. Az ölbői esperes levele a gazdasági felügyelőséghez. A közigazgatás is felülvizsgálja Ungárék munkáspolitikáját – Miért nyilaskeresztesek az Ölbőiek. = Vasvármegye (továbbiakban: Vvm.), 1935. aug. 18. (továbbiakban: Góczán, 1935.) 4–5. p.; illetve azonos címmel = Sárvári Újság, 1935. aug. 24. 1–2. p.

⁴ Ungár Miksa 1868-ban született Szárföld községben, Sopron vármegyében. Pápai iskolai tanulmányait követően apja Sopron vármegyei bérletén gazdálkodott. 1896-ban Batthyány Fülöp major birtokát bérelte Hildashollóson, 1911-ben átvette a táplánfai Széll-birtokot, amelyet 1925-ig bérelt. 1925-

⁶⁰ Karsai, 1967. 174–178. p.